

Forobiy boboga tab ^{TM}zim

Otauli (Rahimjon Otaev)ning B«Ulus (Forobiyning doK»sti) nomli asari buyuk bobokalonimiz Abu Nasr Forobiy haqida, bilishimcha, oK»zbek nasridagi dastlabki urinishlardir. Men Otaulini izlanuvchan nosir, zahmatkash munaqqid va yaC...shi tarjimon sifatida ancha yillardan buyon bilaman. P«ususan, B«Tilsim (Turkiston dostoni) va B«Afandi oK»lmaydigan boK»ldiB» asari bilan tanishman. Nazarimda, u B«UlusB» deb nomlangan bu asarida oK»zining ijodiy izlanishlarini izchil davom ettirib, Abu Nasr Forobiyni insoniy qismati, oK»ta murakkab maCh«naviy-ruhiy olami, keng dunyoqarashini jonli va taB^{TM}TMsirchan yorita olgan. Ayniqsa, ulugK» allomamizning qudratli turkiy hukmdorlardan biri, qoraC...oniylar saltanatining asoschisi BugK»roC...on bilan el-ulusning hayot-mamoti hususidagi qizgK»in suhbatini tasvirlangan sahifalar, aminmanki, oK»quvchini loqayd qoldirmaydi. Odatda yaC...shi asarda jiddiy oK»ylashga undaydigan, shartli va hatto bahsli jihatlar boK»lishi tabiiydir. B«UlusB» asari ham bu jihatlardan holi emas. Muhimi - qirq sahifa hajmidagi bu iC...chamgina asar sizni ming yillik olis tariC...imiz qab^{TM}TMriga boshlab kirib, buyuk bobokalonlarimizdan birining koK»ngil bisoti, orzu-armonlari bilan yaqindan tanishtira oladi, deb oK»y layman.

Shu holni alohida taCh«kidlashni istardimki, mazkur asarning yaratilishi ham, yorugK»lik koK»rishi ham, asarda qalamga olingan tariC...iy muammolarning ayni badiiyyechimi ham oK»zbekiston davlat mustaqilligining sharofati, deb bilaman. OK»zbek halqi oK»zining jahoniy mavqeini qayta tiklab, alpomishona boK»y-bastini qayta rostlab kelayotgan shu yorugK» kunlardan birida boshqa buyuk ajdodlarimiz qatorida Forobiy bobomizga ham taCh«zim bajo keltirishimiz ayni muddaadir.

Ulus - Forobiyning doK»sti

Bu Ulusta koK»pni koK»rduk, Vale ey oK»zbekim, Dilrabolikta oK»zingtek ShoK»xi raB^{TM}no koK»r maduk. Otoyi Hijriy 311 vB« melodi y 933 yilning yozi yozga oK»xshamadi. NavroK»z kunlarida BogK»doddan yoK»lga chiqqan karvon Xalafga yetmay qorboK»ron ostida qoldi. KoK»klamning oxirlarida Jay va Isfaxon uni doK»l bilan qarshi oldi. Yozning oK»rtalarida Buxoroyi sharifda kechgan uch kun badalida xuddi kuz chogK»laridagidek muttasil shivalab yoqqan yomgK»ir karvon ahlining yurak-bagK»rini ham ezib, xun qilib yuborgandek boK»ldi. Mana, yozning soK»nggi kunida xufton chogK»ida Samarqand darvozasi qadimiy Shosh qal'asiga kirib kelganida koK»ngillarni ham xufton qilib yana yomgK»ir boshlangan edi. Karvon Chorsuga yetib kelganida yomgK»ir kuchayib, jalaga aylandi. Osmonning tagi ochilib, toK»fon qoK»pdimi, nima balo! Oq yomgK»ir boK»lib oq yomgK»ir emas, qora quyun boK»lib qora quyun! Karvonning boshi Chorsudan chapga burilib, oK»ror darvozasi tomon yoK»l tutar ekan, undan jala ostida qunishib-junjikkan uch piyoda ajralib chiqdi: oldinda vB« oltmishdan oshib, novcha qaddi anchagina bukhaya boshlagan qariya, oK»rtada vB« qirchillama qirq yoshlardagi oK»rtayashar odam, uning ortida quyundek oK»ynoqlagan yigirma yoshlardagi rasida oK»spirin.

OK»rtaliqdagi odam yuzini jaladan pana qilib olgan koK»yi oldinga koK»z tikib, qariyaga soK»z qotdi:

vB« Bu qanday boK»ldi, ustoz, poyqadamimiz qal'aga xush kelmadimi deymen? Yo biz bilan yigK»lab koK»rishmoqchimi?.

Qariya pinak buzmay olgK»a intilar ekan, shogirdiga tanbeh berdi:

vB« Noshukurlik qilmang, Said Ali, boK»tam! Xudoning obi rahmati-ku bu! Bu nev^{TM}matdan bebahralar qancha!

OK»spirin qadamini jadallatib, oK»rtadagi odam bilan baravar odimladi:

vB« Shundayku-ya, oK»zingiz B«asalning ozi shirinB» deganingizdek... biz baliqmidikki, bu jalada yayrasak!..

Qariya qiyalab ortiga qaradi:

vB« Sabr qiling, Nasriddin, oK»gK»lim! Qirigiga chidagan, bu yogK»iga ham chidang! Manovi muyulishda qirq bir yil avval Buxoroyi sharifda birga tahsil koK»rgan qadrdonim turguchi edi. Nasib etsa, shu xonadonda butun koK»rgan-kechirganlarimiz unutilgK»ay!

Qariya shitob bilan kelib taqillatgan naqshinkor darvozani bir qoK»lida shamsiya, bir qoK»lida fonus koK»targan oK»ttiz yoshlardagi odam ochdi. Fonusning xira yorugK»ida qariyaning suv yuvgan qoyadek mustahkam, paydor yuzlariyu oK»tdak chaqnagan koK»zlarida taraddudlanish zuhur koK»rsatdi:

vB« Qadrdonim Muhammadning qutlugK» xonadonimi bu, boK»tam?

Fonus koK»targan odam bosh iringK»adi:

vB« Shundoq, taqsir. U kishi mening padari buzrukvorim boK»ladilar.

vB« Janoblari uydamlilar?

vB« Shundoq, taqsir... qani, marhamat qilsinlar...

Mehmonxonada ustiga kimxob toK»n kiyib, boshiga simobiy salla oK»rgan choK»qqi soqol qariya ularga peshvoz chiqdi. Ikki chol yuzma-yuz kelgach, bir-birlariga tikilganlaricha andak jim qoldilar. Nihoyat, jimlikni mehmon buzdi:

vB« Taqsirim, faqirni tanimayroq turibdilarini deymen-a?

Mezbonning balogK»at yoshidagi gulgun chehradek silliq va loK»ppi yuzida jonlanish alomatlari koK»rindi:

vB« BoK»ldi-boK»ldi, endi vB« ovozingizdan tanidim! Muhammad ibn Muhammad al Forobiy at Turkiy! VodarigK»,

koK»zlarimga ishonmayapman! SHomi gK»aribonda gK»aribona kulbamizga BogK»doddek joydan qandoq kelib qoldilar?

Tushimmi-oK»ngimmi?! Qani, bir koK»rishaylik! vB« Mezbon shunday deya quchoq ochdi: vB« Sizdek allomai zamoni bu tomonlarga qanday shamol uchirdi, doK»stim?!

Mehmon uzr soK»ragandek qoK»l qovushtirdi:

vB« Yurtim shamoli... Biroq koK»rib turibsiz, ust-boshim jiqqa hoK»l!

Mezbon hamsuhbatining yupungina ust-boshini endi koK»rayotgandek bir muddat taraddudlanib, qulochini yigK»di-da, jussasiga yarashiqsiz viqor bilan qoK»l choK»zdi:

vB« U holda qoK»l berib koK»rishaylik! Xush koK»rdik. Qadamlariga hasanot!

vB« Xushvaqt boK»ling, doK»sti aziz!

Xonadon sohibi boshqa mehmonlar bilan ham bir sidra qoK»l olib koK»rishgach, ularni toK»rdagi xontaxta atrofiga taklif qildi. Duoyi fotihadan soK»ng taomildagi hol-ahvol soK»rashuvlar asnosida mehmonlar hoK»l ustki kiyimarini yechib, mezbon bitta-bitta tarqatib chiqqan oppoq sochiqqa artinar ekanlar, oK»spirin shoK»xchan kuldi:

vB« oK»ziyam hovuzga tushib ketgan tovuqdek junjkidig-e! Quruqlik deganlarियam bor ekan-a! Aylanayin oK»zinning qurugK»imdan-a!

Mezbon bu gaplarni siporishmi-quloq qoqish deb tushundi chogK»i, sipolik bilan oK»rnidan turib dedi:

vB« Faqat qurugK»i emas, qaynogK»i, jazilab tugani, bozillab turgani vB« hamma-hammasi bor bu uйда. QutlugK» uylan quruq

ketmaysizlar, buyogK»idan xotirjam boK»lavingiz!.. Qani, bahuzur dam olib turingiz!.. vB“ Shunday deya, uy egasi ularni holi qoldirdi. KoK»p oK»tmay mehmonxonada avval mulozim-xizmatkorlar, keyin noz-nevB™matlar, nihoyat, anvoyi qadahlar-u gulgun sharoblar aylandi. Sharobdan emas, yoK»q, takalluf-iltifotlardan bosh ham aylandi. Charchoqlar chiqdi, oyoqlar chigili yechildi, lekin til tuguni yechilib, dil sandigK»i ochilmadi. Tan yayradi, biroq jon huzur-halovat topib, dil orom-farogK»at tuymadi. Nihoyat, mehmonlarning kattasi B«Yaxshi oK»tiribsizlarmi?B» deya koK»ngil soK»rab kirgan oK»gK»ilni savolga tutdi: vB“ Otangiz koK»rinmaydilar?

Mezbon sipo qarash qilib, tavoze bilan qoK»l qovushtirdi:

vB“ Uzr, otam safarga otlanibvB| Chaqiraymi, taqsir?

vB“ Agar malol kelmasavB|

Bir muddat oK»tib xonadon sohibi Muhammad DoK»st viqor bilan yurib kirdi-da, dasturxon toK»rida bukchayib oK»tirgan qariyaning roK»parasiga yonboshladi:

vB“ Shunday qilib, B«yurtim shamoliB» deng-a, doK»stim? Bu yurtning shamoli juda yomon! Dam QoK»qon shamoli, dam qibla shamolivB| SHamol emas, naq dovul deysiz! Uchirsayam qattiq uchiradi!

Uchiriq mehmonga malol keldi shekilli, allanechuk shikasta ovozda oK»zini oqlayotgandek dedi:

vB“ Ha, endi, oK»z yurtimizning shamoli ekanvB|

Mezbon gap ohangini oK»zgartirdi:

vB“ Buxorolar omonmi?

vB“ Omon.

vB“ Biz tahsil koK»rgan madrasa joyida turibdimi? Joyida.

vB“ BogK»dodda nima gaplar bor?

vB“ BogK»dodda tinchlik.

Mezbon bir muddat jim qolib, mehmonning koK»zlariga sinovchan tikildi. Qariya bu koK»zlarda bir afsus-nadomat, bir iddaoni uqqandek boK»ldi: B«Sen unding, men esa hanuz tuproqman!B» oK»zini yanada noqulay sezib qisib-qimtinganicha unsizgina javob qildi: B«KoK»rib turibsan-ku, men oddiy odamvB| YoK»q, doK»stim, men sendan bechoraroqman!B» Javobdan mezbonning koK»ngli toK»ldi, shekilli, asliga qaytib, mehmonlarga teparoqdan yalpi nazar tashladi:

vB“ Endi, doK»stim, sizlar yoK»l yurib charchagandirsizlar, bahuzur dam olib turingizlar... Men... ochigK»ini aytsam, shahar hokimi ertaga oK»zining paygK»ambar yoshi bilan nevarasining sunnat toK»yini qoK»shib qilmoqchi. Shunga bugun kechqurun shaharning kazo-kazolarini maslahat oshiga chaqirtirgan. Birrov koK»rinish bermasam boK»lmas? Balki birga borarmiz, a, doK»stim? Ne-ne mozorlarni bosib, koK»pni koK»rib kelgansiz?.

Qariya qaddini andak rostlab, ming yillik qoyadek sovuqqina qaqqaydi:

vB“ Endi-i, kaminai kamtarin bir gK»aribgina olim, buning ustiga, musofir boK»lsam. TagK»in kimsan shahar hokimiga chaqirilmagan mehmon boK»lib borsam... KoK»rgan koK»zgayam, eshitgan quloqqayam mavB™qul kelmas. Siz bimalol boravering, doK»stim, bizni deb koK»p aziyat chekmang!..

Mezbon oK»rnidan yengil qoK»zgK»oldi:

vB“ U holda sizlar bahuzur damolib turingizlar. Mana, uy-joy, mana, osh-choy, mana, xizmatkor-mulozimlar!..

Uchovlon holi qolishgach, qariya hamrohlariga sinovchan tikildi:

vB“ Men sizlarga aytsam, bu xonadonda ham safarimiz qarishga yuz tutdi, birodari azizlar. Endi uy egasi ketganidan keyin... biz ham koK»payishamiz!

Said Ali ustoziga ajablanib qaradi:

vB“ Tashqarida jala, zimiston... Qirq yillik qardoningizning yorugK» xonadonini tark etib, tagK»in qayoqqa, ustoz?.. Isfahondan chiqib, Balxda, Xirotda, Termiz bilan Nasafda, hatto Buxoroyi sharifda koK»rgan-kechirganlarimizni bir naavi tushungandekman, biroq... uy egasining savB™y-harakatlarini ham, sizning bu gaplaringizni ham tushunmay qoldim-ku, ustoz?..

Qariya achchiq kuldi:

vB“ Sizning Arabistonigiz va yo Arastu hazratlarining Yunonistoni emas, B«TurkistonB» deyдилar buni, Said Ali, boK»tam! Bu ulusning fevB™lini paygK»ambar yoshiga kirib, koK»ra-koK»ra koK»sa boK»lgan kamina tushunmayman-u, siz qayoqdan tushunasiz?! Qari qizning koK»ngli nozik deganlaridek, turkistonlikning koK»ngli shu qadar nozikki, unga bitta gap kamlik, ikkita gap koK»plik qiladi. Nima boK»lganda ham Yaratganning dargohi manovi dangK»illama uydan kengroq!..

Shogird bilan oK»gK»il qariyaning irodasiga boK»ysinib, uchovlon mehmonxonani tark etar ekanlar, oK»gK»il dasturxon ustida bir parcha qogK»ozga otasi yozib qoldirgan ikki satrga beixtiyor koK»z tashladi: B«Qorninga emas, qadrimga yigK»layman.

Diydor gK»animat edi-ku, ey doK»st!B»

Tashqariga chiqib, sharros quyayotgan yomgK»ir ostida tagK»in yoK»l yurar ekanlar, qariya oK»zining koK»nglidek tund osmonga koK»z tikdi: B«Kundan kunga fevB™li injiq, tavB™bi nozik boK»lib ketayotgan gunohkor bandangni oK»zing kechir, xudovandi karim! Manovi arab shogirdim bilan yolgK»iz oK»gK»limga behalovat koK»nglimning koK»cha-koK»ylari-yu beqiyos ulovning fevB™l-atvorini qanday tushuntiray? Muhammad DoK»st endi Muhammad DoK»st emas, hatto sening bandang emas, dunyoga dil bergan nafs bandasi ekanini bularga qanday anglatay?! Qirq yillik qardoninging aftodahol, oK»zining olifta ust-boshini deb yozgan qulochini qayta yigK»ishtirgan doK»st... doK»stmi, oK»zing ayt, Parvardigori Olam?! Bu fonyi dunyo moli sabab Muhammad ummatiga doK»st boK»lolmagan ojiz bandang PaygK»ambari Akramga va yo oK»zingga Haq DoK»st boK»la oladimi, yo Alloh?!B» Qirq besh yilcha avval Buxoroyi sharifda tahsil koK»rib boshlaganlarida uch doK»st vB“ B«uch MuhammadB»dan biri, ajalidan besh kun burun oK»lib ketgan otashnafas shoir adashi Muhammad Yorning bir shevB™ri xayolida quyundek aylandi:

DoK»st qaydadur, doK»st qayda, Haq doK»st, yo Alloh!

Kundamidur yo oyda, Haq doK»st, yo Alloh!

Ostonangga bosh uray, Haq doK»st, yo Alloh!

DoK»st bormikin bu joyda, Haq doK»st, yo Alloh!

B«Bu olamda ostonalar koK»p, demakki, doK»stlar ham koK»p! Faqat astoydil qidirish va topish kerak! vB“ deb oK»yladi oK»zicha Abu Nasr Muhammad.- YoK»qotsa yoK»qotar. YoK»qolsa sadqai sar! Lekin topadi ham! Izlay-izlay Makkani topgan odam... bu azim Turkistonda... bir doK»sti sodiq topolmaydimi?!B»

Abu Nasr Muhammadning xayolini oK»gK»li Nasriddinning bir savoli, toK»gK»rrirogK»i, shartakilarcha tagi zil hazili buzdi: vB“ Endi butun kecha sharros yomgK»ir ostida sayrmi tagK»in, ota?! vB“ B«O-o, besabr bolam-a, besabr bolam! Yurakni kengroq qilsang, ota yurtida koK»chada qolasmiz, axir! Bu chars fevB™ling bilan otaning ham, ota yurtning ham ahvol-ruhiyasini teranroq his qilib, toK»gK»ri tushuna olarmikansan, qaydamB !..B» oK»gK»lining holiga qarab turib rahmi keldi. SHogirdining holiga ham achinib koK»z yugurtirdi. Duch kelgan bir koK»rimsizgina eshik zulfini kuch bilan qoqdi. KoK»p oK»tmay ichkaridan barala hayqiriq eshitildi:

vB“ Kim u ochiq eshikning turumini buzayotgan?!

vB“ Atoyi xudo mehmonlar!

Eshik ichkaridan lang ochilib, yalang oyoqlariga chipta kovush kiygan ellik yoshlardagi yalangbosh-yalangtoK»sh odam boK»y koK»rsatdi:

vB“ Assalomu alaykoK»-oK»m! Qadamlariga hasanot! Atoyi xudo mehmonlar ochiq eshikdan bemalol kiraveradi-da, taqsirlar! Qani, marhamat qilsinlar!

ToK»rtovlon shinamgina xona oK»rtasidagi sandalning toK»rt tomonida qoK»nim topdilar. Duoyi fotiha qildilar. Hol-ahvol soK»ngra uy egasi yozilib gap boshladi:

vB“ Buni qarang-a, buni qarang! Xudo beraman desa beraverar ekan! Endigina quling oK»rgilsin qaynatma shoK»rvani vB“ dasturxonga qoK»yib, B«Qani endi til tilga tushib, suhbatini jonon quradigan bir dilkash gurungdosh ham boK»lsa!B» deb turganimda, xudoyimdan aylanay, biryoK»la uchta atoyi xudo mehmonni yetkazsa-ya! Bunisiga nima deysiz! Qani, azizlarim, topgan-tutganlarim ham, koK»nglimiz ham, foniy dunyoning butun mol-mulki ham oK»rtamizda. Bir mayizni qirq kishi boK»lishganida toK»rtovlon chor darvishdek toK»rt qutbni oK»rtada baham koK»rolomaymizmi?!

Uy egasi kutilganidan ortiq dilidagisi vB“ tilida dilkash suhbatdosh chiqib qoldi. QoK»li qoK»liga tegmay iltifot koK»rsatar ekan, labi labiga tegmay gapni gapga uladi:

vB“ Endi, azizlarim, meni mavB™zur tutadilar, avvaliga oK»zimni tanitay. Anovi KoK»kaldosh madrasasida Hasan YoK»ldosh otligK», Hasan Kayfiy laqabligK» mudarris boK»lganimdan keyin, kundalik tirikchiligim asosan javrash bilan oK»tadi. Men sizlarga aysam, kaminaning eng koK»p ishlatiladigan avB™zolari til bilan jagK». Ammo-lekin tili tilimga tushadigan odamni topsam, may ichmasam ham, burunni burunga ishqab quriladigan suhbatini jonondan kayf qilaman vB“ Hasan Kayfiyman-da! Said Ali bir ustoz Abu Nasr Muhammadga, bir ustozining oK»gK»li Nasriddinga zimdan koK»z yugurtirib, mavB™noli kuldi: vB“ Jonon suhbatga suyagingiz yoK»q ekan, bu yogK»i madrasada mudarris ekansiz, nega shahar hokimining maslahat oshiga bormay yolgK»iz oK»tiribsiz, akaginam? Siz shaharning kazo-kazolaridan emasiz yo?..

Mezbon qiyqirib kuldi:

vB“ E-e, yash-shang, mehmon! Siz ham oK»zimizdan chiqib qoldingiz-ku! Qochirimni tagdor qilib olar ekansiz! Lekin hamma narsaga yetgan aqlingiz manovi tilim bilan jagK»imning kuchiga yetmaydi-da! Mening tilim shunday dahshatki, yuzingda koK»zing bormi demay haq soK»zni aytib boshliganida... odam bolasi chidayolmay qoladi. Har qanday toK»yni azaga aylantirib yuboradi. BavB™zida oK»zim chidayolmayman-u, insof bilan ayting, shahar hokimi qayoqdan chidasin bu tilga?! KoK»ramiz hali, oK»zlari qachongacha chidar ekanlar

Said Ali endi Nasriddinga mavB™noli qaradi:

vB“ Shu odamning etagini mahkam tutmaysanmi, mulla Nasriddin, inim? B«Nasriddin afandimanB» deb yurganingda senga utsozlikka yarasa shu odam yaraydi. Nima deding?

Nasriddin bir Said Aliga, bir Hasan Kayfiyga tavoze, ayni chogK»da, istehzo bilan qaradi:

vB“ Mayli-yu, biroq... Isfahon bilan Buxorodagi ne-ne afandilar men tushgan qochirim maydonida bir choK»qishda qochib ketganini oK»zingiz koK»rdingiz. Qaydam, bu akamning bir choK»qishlik holi bormi-yoK»qmi!..

Abu Nasr Muhammad avval oK»gK»liga tahdidli qarash qilib, unga otalarcha tanbeh berdi:

vB“ oK»pkangizni bosibroq oling, ulim! B«Abu NasrmanB» deb faxrlanib yurganimda ixlosimni qaytarmang. OK»zingizni er bilsangiz oK»zgalarni sher biling! B«IsfahonB» emas, B«TurkistonB» deb qoK»yibdilar buni! Bu yurtida har bir lafzi lutfga teng shunaqangi tili oK»tkirlar borki, ularning qoshida siz tugul otangiz ham lom-mim deymay qoladi. vB“ SoK»ngra uy egasiga sinovchan tikilib soK»radi: vB“ Madrasada qay ilmdan saboq beradilar, inim?

vB“ Mantiq ilmidan.

vB“ Qay kitoblar asosida?

vB“ Ar Roziy, Al Kindiy, Al Forobiy risolalari, taqsir...

vB“ Yunon, Hind va Chin ilmidan bexabarmilar?

vB“ Afsus, taqsir... Endi biz... nihoyati bir chalasavod mudarris boK»lsak, muallimi soniy Al Forobiy hazratlarimidikki, jahonning toK»qsonta tilida bemalol oK»qib-yozaversak...

Nasriddin yalt etib otasiga qaradi. Said Ali qad rostlab, nimadir demoqchidek ogK»iz juftladi. Abu Nasr Muhammadda suhbatni davom ettirishga ishtiyoq qolmadi. Olti oydan buyon u yoki bu tarzda takrorlanayotgan gaplar, qoK»yib bersa, shu topda tagK»in aylanishga tushadi: B«Siz oK»sha kishini taniysizmi?B» B«YoK»qB» B«RoK»parangizda oK»tiribdi-kuB» B«YoK»gK»-e! Buni qarang-a, buni qarang! Tanimasni siylamas deganlar. Tanimagandan keyin...B» Xullas, uzrxohliklar, hamdu sanolar, hayratu taajjublar, havasu hasadlar... Mashhuri jahon boK»la turib Muhammadi mustafoga chin ummat boK»lish... o, naqadar mushkul ish ekan!.. Shogirdi bilan oK»gK»liga B«jimB» degan mavB™noda jiddiy qarash qilib, mezbonga yuzlandi:

vB“ Endi-i, inim, sizning yoshingiz nisbatan ulugK»roq koK»rinadi. Dil chigilini shu ikki iningiz bilan bahuzur yozaversangiz. Biz chollar biron xilvatroq joyda til bilan dilning emas, oyoqning chigilini yozganimiz mavB™quldir. Nima dedingiz?

Mezbon qoK»lini koK»ksiga qovushtirdi:

vB“ Bosh ustiga, taqsir. Atoyi xudoning amri vojib...

Abu Nasr Muhammad bejirim tahmon-u tekchalar bilan tuzalgan turkona xonaga kirib, yumshoq toK»shakka choK»zilar ekan, oK»zini ellik yil avval Forobdagi uyida vB“ oK»lan toK»shagida bahuzur yotgan bolakaydek sezdi. Xudoga shukur, mana, ota yurtga safarning koK»pi ketib ozi qoldi. QoK»l uzatsa yetguldik joyda bolaligi kechgan qadrdon Forob, qadrdon oK»tror! BuyogK»i vB“ odatdagidek safar taassurotlarini xotirasida bemalol jamlashning eng maqbul imkoniyati, oK»z uyingda yotgandek bamaylixotir yotib oK»y oK»ylash baxtini aytmaysizmi! Shogirdi bilan yolgK»iz oK»gK»liga turkiy ulus vB“ ota yurtini tanishtirishni esa, buguncha anovi sergap vB“ mahmadana Hasan Kayfiyga ishonib topshirsa boK»ladi. Uning tili, darhaqiqat, isfahoniy qilich damidan oK»tkirroq koK»rinadi...

KoK»z oldida umrini ot ustida oK»tkazib, qoK»lida qilichni koK»zboylagK»ichning tayoqchasidek chaqqon oK»ynatib yashagan jannatmakon padari buzrukvori Amir Muhammad Tarxon bor boK»yi bilan gavdalandi. Otasining pand-nasihatlari quloqlari ostida qayta yangragandek boK»ldi: B«SHuni unutmangki, ulim, biz Turk Otaning B«oK»z!B» degan bir soK»ziga B«XoK»p boK»ladi, otajon!B» deya javob qilib, jahoniy poygada hamisha oK»zib yashagan oK»zganmiz, oK»zlugK»miz, oK»zbekmiz, oK»zakmiz, oK»zmiz!.. Siz oK»zlugK»ning abirasi, Tarxonning nabirasisiz! Inchunin, bu uzun dastingizga qalam emas, qilich yarashgK»ay, oK»gK»lim! Sohobqiron Muhammadi Mustafoning ummati, Amir Muhammad oK»zlugK»ning zuryodi boK»lganingizdan keyin... qalamni qoK»yib, ilkingizga qilich tuting, oK»gK»lim! QogK»oz-qalamga oK»ralashgan holda kuymalanib umr oK»tkazish sizga yarashmagK»ay. Bu yorugK» olamda qilichning damidin oK»tkirroq nimarsa yoK»q, men sizga aytсам!..B» oK»sha paytlar, anovi yolgK»iz oK»gK»lidan ham yosh, lekin chandon qysar u boK»lsa... har gal padari buzrukvoriga oK»zicha aql oK»rgatdi:

B«YoK»q, ota, siz bilmaysiz! Qilichdan v«B» qalam, qalamdan v«B» til, tildan v«B» aql oK»tkirroqdur!B»

Mana, ellik yildirki, shu uch oK»tkir qurolni otasi dastida tutgan qilichdan ham epchilroq oK»ynatishga jon-jahdi bilan intilib yashadi. Qalamga ham, tilga ham, aqlga ham zoK»r berdi. Mana, paygK»ambar yoshini qoralab turibdi. Lekin hali-xanuz bilolmaydi: otasi haqlimi yo oK»zi?! Janobi Haq kimga DoK»st, yo Alloh?! PaygK»ambar yoshida padari buzrukvori qabrini ziyorat qilib, suyakli shogirdi bilan yolgK»iz oK»gK»lini ham ziyorat qildirib, shoyadki naq yarim asrluk savollariga tayinli bir davob topa olsa! SHoyadki bu behalovat koK»nglida taskin-tasalli tuya olsa!..

Abu Nasr Muhammad nimasi bilandir oK»zi tugK»ilib voyaga yetgan qutlugK» xonadonni eslatuvchi shinamgina xonada yostiqqa yonboshlab B«oyoq chigilini yozarB» ekan, ellik yil mobaynida koK»rgan-boqqanlari oinai Iskandardek moK»jizaviy xayol koK»zgisida bir-birlariga ayqashib-uyqashganicha qayta jonlandi: mana, oK»n toK»rt yashar oK»spirin ilk muhabbati Oygunli otamakoni Forobda qoldirib, Buxoroi sharifga oK»qishga otlanmoqda. Mana, B«uch MuhammadB» doK»stlar, madrasa hujralaridan birida ilm istab kechani kunduzga ulamoqdalar. Mana, otashnafas shoir Muhammad Yor atrofini qurshagan olomonga qarab hayqirgancha shev«B»™r oK»qimoqda:

Men Haqqa doK»st Muhammadman,
Bekami koK»st Muhammadman!
KoK»rolmagan mor-ilonlar,
Tashlangiz poK»st v«B» Muhammadman!
* * *

Osmon toK»la yulduzlar, qani mening yulduzim?
SoK»ngsiz kecha, koK»r koK»zlar, qani mening kunduzim?!
oK»n sakkiz ming olamni yaratgan v«B» sen, yo Olloh,
Bir olamga sigK»magan bandangga bergil toK»zim...
* * *

Dilrabosiz bu ulusda boK»ldim-ku be-dil,
Ikki chashmim biri v«B» Jayhun, birisi v«B» E-dil.
Huvillagan yurak-bagK»rim qay toshga uray,
Fanoni deb baqodin yuz burmagK»il, o, dil!..

Mana, madrasa ahli Muhammad Yorni oK»taketgan shakkoklig-u dahriylikda ayblab yomonotliq qilmoqdalar. Mana, kuni kecha Muhammad Yorni Yor emas, dorning diydoriga yetkazib B«tinch topganB» shoirbachchalar endi biri olib-biri qoK»yib shev«B»™r oK»qimoqdalar:

Men Haqqa doK»st Muhammadman,
Bekami koK»st Muhammadman!..

Mana, oK»zi qadrton adashlaridan biri Muhammad DoK»stning dav«B»™vat-daldasi bilan bu shoirbachchalarga qarshi nutq irod qilmoqda: B«YoK»q, senlar Muhammad emas, Muhammad Yorning qotilisanlar! Haqning jamolini koK»rolmaydigan hasadgoK»ysanlar! Nari borsa devdek bir dumalab B«MuhammadB»ga aylangan oddiygina Mamajonsan, Mamatsan, MamadoK»stsan, Mamasharifsan, Mamasolisan, Mamadalisan, Mamarayimsan!..B» Mana, ikkovlon Buxoroni tark etib, toK»gK»rirogK»i, Haq SoK»zning zalvorini koK»tarolmaydigan bandai ojizlarning taz'iyqu tab«B»™qiblaridan qochib, SHoshga kelgach, Muhammad DoK»st oK»z xonadonida quyuq ziyofat berib, tasanno-olqishlar (B«olkishlarB» emas!) oqimini uning bosh ustidan seldek yogK»dirmoqda: B«Yashang, doK»stim! NechogK»li ogK»ir boK»lmasin, Haqni oK»z yoK»lida qaror toptirish uchun Haq SoK»zingizni tap tortmay aydingizmi, demak, siz ham chinakam Muhammad DoK»stsiz v«B» DoK»stmuhammadsiz!..B» Mana, qadrtoni Muhammad DoK»st uni BogK»dodga tilak bilan kuzatmoqda: B«Oy borib omon qayting, doK»stim! Olganingiz v«B» oltin, tutganingiz v«B» tillo boK»lsin! Oling-u oldirmang, oK»zingiz oK»zing-u oK»zgalarni oK»zdirmang!..B»

KoK»z oldida namoyon boK»lgan soK»nggi manazaralardan Abu Nasr Muhammadning ensasi qotdi. Bugun aniq-ravshan mav«B»™lum boK»ldiki, Muhammad DoK»st ham chinakam Muhammad DoK»st emas, xom sut emgan bandai ojiz, oK»taketgan mayda kimsalardan biri ekan, xalos. Bas, mayda kimsalarni qoK»ya turib, bu jahon ayvonida koK»zga koK»ringulik Yirik Shaxslarni oK»ylagani mav«B»™qulroq emasmi? Bashariyat, ulus, hatto har bir odamning taqdiri avvalo ana oK»sha Yirik Shaxslarning sav«B»™y harakatlari-yu fev«B»™l v«B»atvorlariga bogK»liq-ku,axir!

Abu Nasr Muhammadning koK»z oldida endi jannatmakon ustozlari Imom Buxoriy, Imom Termiziy, Muhammad Xorazmiy, Ahmad FargK»oniy, Ahmad Marvaziy, Abbos Javhariylarning nurli siymolari namoyon boK»ldi. Ar Roziy, Al Kindiy, Luqmoni Hakim, Ustodi Avval v«B» Arastu, u kishining ustodi Aflotun va u kishining ham ustodi Suqroti Hakim, qoK»ying-chi, jamiki ustodlarining qiyofalarini oK»zicha tasavvur qildi. Kimsan Suqroti Hakimni oK»ldirgan olomonning bosh ustidagi SHaytoni Lain... nahot odam bolasiga hamisha hamroh, nainki hamroh, Muhammadi Mustafoga chin ummat boK»lish azmidagi Komil Insonlarning kushandasi boK»lavrsa?! Kushandaliklar, padarkushliklar, xunrezliklarning nihoyasi bormi sira, oK»zing ayt, Xudovandi Karim?! Qutb Yulduzi v«B» Oltin Qoziqdek Sarvari Olamni yaratgan oK»zing... Yetti Qaroqchidek kushandalarning ayiq polvonlarcha soxta mehribonliklarini, Komil Insonlarni oK»ppondek oK»z komiga tortib yashaydigan Qora tuynuklarning qora qilmishlarini nahot koK»rmasang-bilmasang, qorongK»u kechalarda qora tosh ustida oK»rmalab ketayotgan qop-qora qumursqaning sav«B»™y-harakatidan ham Voqif va Ogoh, Mehribon va Rahmdil Olloh?!.

Eshik ohista chertilib, Abu Nasr Muhammadning xayollari boK»lindi.

ВТ“ Keling!..

Qiya ochilgan eshikdan xonadon sohibi boK»y koK»rsatib qoK»l qovushtirdi.

ВТ“ Keling, Hasan Kayfiy, inim, tortinmay kiravering, oK»z uyingiz...

ВТ“ Men gumrohni mavТМzur tutgaylar, hazratim... Shu topda oromingizni buzishga majburman. Tashqarida qadrdoingiz Muhammad DoK»st bilan hokim janoblarining oK»rinbosarlari amringizga muntazir, bir ogK»iz soK»zingizga ilhaq...

ВТ“ Sabab?..

ВТ“ Sabab shulkim, hokim janoblari Sizni yoK»qlabdilar...

Abu Nasr Muhammad, xuddi xonada havo yetishmayotgandek boK»gK»ilib, chuqur soK»lish olgach, sovuqqina soK»radi:

ВТ“ Muhammad DoK»st sizning qutlugK» xonadoningizda qoK»nim topganimizni qayoqdan bila qolibdi?

ВТ“ SoK»rasam, B«Karnaychining uyiga ВТ“ karnaychi, surnaychining uyiga ВТ“ surnaychi keladiB» deya oK»ylab, toK»ppa-toK»gK»ri shu yerga kelaverdim deydi doK»stingiz,ustoz...

ВТ“ Endi nima qilsak ekan-a?..

ВТ“ Hokim janoblarining oK»rinbosarlariga nima dey, taqsir?..

ВТ“ oK»zining nochor ahvoli, ustiga ustak, maslahat soK»ragan kishisining noshudlarcha savolidan xunobi oshdi. Shunda ham shaytonga hay berib, koK»nglidan kechgan fikrni imkon qadar silliqroq tilga koK»chirdi:

ВТ“ Faqirning hokim janoblarida ishim yoK»qdur. Basharti hokim janoblarining faqirda ishi boK»lsa, marhamat, bosh ustiga...

ВТ“ B«Tili oK»tkir ВТ“ oK»taketgan haqgoK»y Hasan Kayfiy kuzgi yaproqdek titrab-qaltirab soK»radi:

ВТ“ Tushunmadim, taqsir, hali siz demoqchisizki?..

Xonadon sohibining avzoyini koK»rib, savolining magK»zini chaqib, Abu Nasr Muhammadning kulgisi qistadi. B«Fozil shaharning oqil rahbari B«shahardagi komil insonlarni obdon tavbasiga tayantirgan koK»rinadi-ku! oK»taketgan haqgoK»yiningki, ahvoli shu boK»lsa, uyoqda tilyogK»lama yaloqxoK»rlar ignaning teshigidan oK»tishga urinayotgan tuyadek qanchalik eshilib-buralayotgan ekanar?! OK»rnidan yengil qoK»zgzK»ola turib, beixtiyor kuldi:

ВТ“ Tushunmaganingiz ham mavТМqul, inim! B«Fozil shahar hokimining oqilona va odilona amriga itoat etmoq shahardagi har bir komil inson, hattoki har bir muhojir va musofirning muqaddas burchidurB». Bu gapim tushunarli boK»lsa kerak?..

ВТ“ Ular boshlashib, toK»gK»ri, Muhammad DoK»stning tanobiy xonasidan chogK»roq , lekin oK»ziga yarasha kattagina mehmonxonaga chiqib borganlarida butun jamoa shitob bilan oyoqqa qalqdi. Muhammad DoK»st esa, pildirab kelib poyiga bosh urdi:

ВТ“ Bandai ojjizni mavТМzur tutgK»aylar, aqlsizlik qilibman. Janoblarini tanib turib siylamabman, koK»ngillariga qaramabman, men osiy, men gumroh, men nodon!..

ВТ“ Hoynahoy bu dil qavТМridan chiqmagan, nihoyati hokimning buyrugK»iga binoan nochor-noiloj til uchida aytilayotgan gaplardan asli qattiq diydasi yumshash oK»rniga battar qotdi. Muhammad DoK»stni qoK»ltigK»idan koK»tarib oK»rnidan turgK»azdi:

ВТ“ QoK»ying, doK»stim, odamni xijolat qilmang, doK»st doK»stning oyogK»iga bosh urishi... doK»stlikdan boK»lmas! ВТ“ SoK»ng hokim oK»rinbosari bilan koK»rishib, unga oK»ktam qarash qildi: ВТ“ SHarros yomgK»ir ostida, kech qorongK»usida hokim janoblarini bezovta qilish... SHarqona odobdan boK»larmi ekan? Balki tongga qadar sabr qilganimiz mavТМqulroqdir?.. Hokim oK»rinbosari xoK»jasidan luqma kutgan laychadek yaltoqlandi:

ВТ“ Xotirjam boK»ling, taqsir, sizdek allomai zamonning yoK»llariga soyabonli maxofa ham, hokim janoblari ham muntazir. Aksincha, u kishini ilhaq qilish sharqona odobdan boK»lmasa kerak?..

Aftidan, soxta takalluflarga oK»rab-chirmalgan soK»zlarni masxarabozning toK»pidek otib oK»ynashga endi zarurat yoK»q! Maslahat, talab, buyruq, boringki, Farmoni Oliy shunday: Said Ali bilan Nasriddin xohlasalar ВТ“ Hasan Kayfiyning, xohlasalar ВТ“ Muhammad DoK»stning xonadonida tongga qadar hordiq chiqaradilar va tong-saharda hokim janoblarining huzurlariga yetib boradilar. Ularga shaxsan Muhammad DoK»st janoblari xizmatda boK»ladilar. Allomai zamon esa , jadal ravishda oK»z poyqadami bilan hokim janoblarining serfayz xonadonlarini obod, dono maslahatlari bilan munavvar koK»ngillarini nurafshon qiladi. Tamom, boshqa gapga oK»rin yoK»q!..

BogK»dod xalifasi boK»lmasa-da, har qalay, oK»ztamiyona turk sultoniga yetgulik as'asa-dabdaba bilan hokim huzuriga yoK»l olar ekan, Abu Nasr Muhammadning aqli shoshdi. Yo falak! Bu ne koK»rgilik boK»ldi tagK»in?! Anovi mahmadana Hasan Kayfiyning faqirona kulbasida oK»z uyidagidek huzur-halovat tuyib, koK»ngli endigina osoyish topganida bunisi qanday B«bardor-bardorB»lik?! Zamona zoK»rlarining dasti ham, qilichi ham nahot shu qadar uzun va oK»tkirki, gadoy topmas kavakmi-kundakka buqinib yotganingda ham!.. Hokimning muddaosi ne? Xalifai BogK»doddek baytulhikmavТМsi yoK»qdirki, B«Shuni boshqaring!B» deya topshirib qoK»ysa! gK»aznida B«Dini islom bayrogK»i ostida buyuk bir saltanat quraman!B» deya oK»zicha chiranib yotgan Amir Sabuqteginning dangK»illama saroyidek saroyi ham yoK»qdirki, B«Zudlik bilan ortingizga qaytib, mening buyuk saltanatimdan BogK»dod xalifasiga elchi boK»lib borasiz!B» deya qistalang qilsa! Ismoil Somoniy yaxshi niyatlar bilan asos solgan saltanat taxtini bir amallab qoK»lga kiritgan padarkush hukmdordek B«Men Iskandari SoniymanB» deya davТМvo qilib, unga B«Keling, ustoz, mening bosh maslahatchim boK»ling! Kamina ВТ“ Iskandari Soniy, oK»zlari ВТ“ Muallimi Soniy boK»lib, shu davlatni Iskandar davlatidan bir pogK»ona balandroqqa koK»taraylik!B» qabilida B«shohona iltifotB» koK»rsatmoqchimi yo?.. OK»sha nodon somoniy hukmdor, oK»sha manman-kalondimogK» padarkush bilmaydiki!.. Chok-chokidan soK»kilgan xalifalik hududida, ayniqsa, bu Turkiston zaminida B«muallimi soniyB» bitta boK»lsa bittadir, yana bir B«muallimi soniyB» chiqsa, tuya oK»rkachidek bukchaygan zimmasidagi togK»dek ogK»ir yukni unga bajonidil topshirib, oK»zi paygK»ambar yoshida uzlatga chekinib, oxirat tadoroki bilan mashgK»ul boK»lar edi-ya! Nachora, B«chekingga chiqsa chekchaymaB» deganlar, Haqning jamoliga, chekchayib emas, arslondek chaqchayib qarasang ham koK»rinmaydi-da, qani oK»sha B«muallimi soniyB»?! Anovi Said Alimi, Hasan Kayfiymi, Nasriddinmi, Muhammad DoK»stmi?.. Nachora, oK»zi yakka-yolgK»iz, tanho-yagona, biru bor B«muallimi soniyB», toK»gK»rirogK»i, B«Muhammad ibn MuhammadB»! Lekin bu ulugK» Turkiston ВТ“ buyuk Turonzaminda... kim koK»p ВТ“ B«Iskandari soniyB» koK»p! Avvallari ham koK»p edi. Xalifalik chok-chokidan soK»kilgach, yana-da koK»paydi. GK»aznaviylar sultoni ВТ“ bir B«Iskandari SoniyB», Xorazmshoh, tabiiyki, yana biri, buyoqda ВТ“ qoraxoniylar davlatining hukmdori BugK»roxon, basharti qadim turkiy tildan qadim turkiy tildagi boshqa bir soK»z bilan aytilsa, B«NortuyaxonB», hoynahoy B«Iskandari SoniyB»larning eng kattasi!.. Hali turkiy ulusning ne-ne malikushshuarolari bu B«Iskandari SoniyB»larning koK»rsatgan karomatlarini vasf etib dostonlar yaratsalar ajab emas! Nahot toK»fon suvi boK»lmasa-da, har qalay, jala suvi yuvib turgan manovi qadimiy SHosh qal'asidan yana bir B«Iskandari SoniyB»

chiqib kelayotgan boK»lsa?! oK»zi vB« xon, koK»lankasi vB« maydon, oK»zi vB« xon, oK»zi vB« bek, oK»zi oK»ziga beklilikning cheki-chegarasi bormi sira?! Bu jahon ayvonida tariqdek tirqirab, dam Yunonga, dam Chinga, dam Arabga, dam boshqa bir dasti uzun, qilichi oK»tkir xalqqa yem boK»lib yotgan tariqdek tarqoq turkiy ulusni birlashtira oluvchi kuch nima? Nega bunday kuch yoK»q?! Nega Hindiston vB« bir butun, Arabiston vB« bir butun, Turkiston boK»lsa, Afrosiyob-u Turk hoqonligidan avval ham parcha-parcha edi, bugun ham parcha-parcha boK»lib yotibdi?! Bu ulus parcha-parcha, boK»lak-boK»lak emas, butun boK»lishga Hind bilan Arabdan koK»proq haqli-ku, axir! SHunday boK»la turib, bu qanday parchalanish, boK»laklanish, boK»linish? Endi qay bir kuch boK»lakni butunga aylantira oladi?! B«lSkandari soniyB»ning oK»tkir qilichimi? YoK»q, qilich nechogK»li adolat qilichi boK»lmasin, baribir, aslida, zulm-zoK»ravonlik, qon toK»kish, bosh olish qurolidir. Binobarin, qilich bilan majburan birlashtirilgan vB« sun'iy ravishda bir butun holga keltirilgan saltanat ulusni emas, raiyatnigina tashkil etadi xolos. Axir, shundoqqina koK»z oK»ngimizda, dini islomdek buyuk birlashtiruvchi kuch boK»lishiga qaramasdan, xalifalik qilichi ostidagi raiyat mustaqil uluslardan iborat saltanatlarini tashkil etmoqdalar-ku! XoK»sh, turkiy ulus-chi? Nima asosda qanday birlashmogK»i kerak?!

Buning uchun avvalo Misr ehromlarining asosidek uch mustahkam vB« qalam (imlo, yozuv) birligi, til birligi, aql birligi kerak boK»ladi, albatta. SHuning uchun ham hali nasib qilsa bu muqaddas zaminda ulusni yak-qalam qila oladigan qalami oK»tkir, qalami butun malikulkalomlar koK»plab yetishib chiqishlariga shak-shubha yoK»q! Qadimiy Shumer davlatidan qolgan turkiy tilni ilonning tilidek ayri emas, bir butun qila oladigan oK»tkir til bilimdonlari ham koK»plab yetishib chiqishlari aniq! Lekin butun turkiy ulusning tafakkur tarzini oK»zida mujassamlashtira oladigan aqli butun, aqli oK»tkir mutaffakir vB« yana bir B«muallimi soniyB» emas, B«muallimi avvalB» bilan B«muallimi soniyB»dan keyingi vB« B«Kenja botirB» desa degudek alloma vB« bu qadim Turkiston zaminidan chiqarmi ekan? Chiqa olarmi ekan?! Basharti chiqqudek boK»lsa uning aqli butun boshini qanday dor kutar ekan?! Bu botir oK»zini kutayotgan dorga ham tik boqib, B«Mana, men sarbadorman! Assalomu aleykum, dorning ogK»ochi!B» deya oladigan darajada qaytmas-qaysar boK»larmi ekan?! Iloyo oK»sha Kenja botirning boshini toshdan qilib, uni oK»z panohingda asragaysan, Xudovandi Karim!..

Hokimning huzuriga yetib kelganlarida B«janobi oliylariB»ning oK»zlari peshvoz chiqib, Abu Nasr Muhammadni mahofadan choK»gK»dek qip-qizil poyandoz ustiga tushishiga koK»maklashdi-da, zudlik bilan ichkariga boshladi. YoK»l-yoK»lakay labi labiga tegmay arzi holini boshlab yubordi:

vB« | vB« Sizdek allomai zamonning bavB«mani maslahatlariga shu tobda juda-juda muhtojman, ustoz! OchigK»i, ertaga oK»tkazmoqchi boK»layotgan toK»yim azaga aylanishidan qattiq havotirdaman. Beklik hududidagi xufyalar keltirgan xabarga koK»ra, ayni lahzalarda qoraxoniylar hoqoni BugK»roxon oK»tror darvozasining tashqarisida oK»z qoK»shini bilan hujumga shay turibdi! Shaharni zabt etgach, Buxoroga, gK»azniga, undan BogK»dodga qoK»shin tortmoqchi emishlar! Bu shum xabarning ustiga qadrdongiz Muhammad DoK»st bir xushxabar keltirdilar-u, sizdek aqli oK»tkir allomai zamonning oK»z oyoqlari bilan yurib qal'aga kirib kelgani taqdiri azalning yaxshi foli, Yaratganning inoyati boK»lib tuyuldi menga! Mavjud chigallikni yechish janoblaridek oK»tkir aql sohibidan boshqa hech kim uddalayolmaydigan mushkul muammo deya oK»ylab... Nahot paygK»ambar yoshim bilan suyakli nabiramning sunnat toK»yi... azaga aylansa, ustoz?..

Hokimning astoydil ohi-zori, garchi toshdek qattiq diydasi yumshatmasa-da, asli halimdek yumshoq, ipakdek muloyim koK»nglini yana-da yumshatdi. Unga tasalli-taskin berishga shoshildi:

vB« Sabr qiling, doK»sti aziz! Sabr birla tadbir baayni ikki qanotdurkim, odam bolasining har qanday mushkulini oson, oK»zini qushdek ozod qilgay. Sabr boK»lsa, biron tadbir topilmay qolmas!..

Oyoq ostiga qalin arabiy gilamlar toK»shalgan, devorlarga choK»gK»dek yal-yal tovlanuvchi qadim turkona soK»zana-palaklar-u anvoyi eroniy gilamlar osilgan munaqqash mehmonxonadagi parqu koK»rpachalarga oK»tirib, parqu bolishlarga suyanishgach, duoyi fotihadan soK»ng Abu Nasr Muhammadning shundoqqina biqinida oK»tirgan hokim atroflarini qurshagan xoskishilariga buyurdi:

vB« Barchangizga ruxsat! Alloma bilan yakkadam suhbatimizni hech kim buza koK»rmasin!

OK»zlari holi qolishgach, Abu Nasr Muhammad, hokim uni boK»gK»zidan olib pichoqsiz soK»yishni boshlayajagini yaxshigina bilgani bois, avvalroq otni qamchila qolishni mavB«qul koK»rdi:

vB« Qani, gapirsinar, taqsir, koK»ngillarida ne bir botiniyoK»ylari, qanday maxfiy rejaları, pinhoniyo muddaolari bor?.. Jimjimani siporishlarni qoK»yib, gapning poK»stkallasi aytilsa ekan!..

Hokim Abu Nasr Muhammadning yonidan turib, noz-nev vB«matlarga liq toK»la xontaxtani aylanib oK»tdi-da, roK»parasida bolishga yonboshladi:

vB« Gapning poK»stkallasi shuki... manovi toshdan ham qattiqroq qal'ayu muzofot, oK»zlaridan qolar gap yoK»q, taqsir, hamisha bu qadim Turkistonning tub-kindigi, oK»zagi, markazi boK»lib kelgandur. Sizdek alloma tarix ilmidan ham, albatta, boxabarsiz, inchunin, taqsimga aytgulgigi yoK»q, ming yil avvalgi qudratli QangK» davlatining ham, besh asr avvalgi olamga mashhur Turk hoqonligining ham poytaxti ayni shu qal'a tevaragida, shu muzofot hududida boK»lganligi bejiz emasdur. Lekin oK»zingniki oK»zagingni oK»yib, shimoldan vB« janubdan vB« shimolga, shaqdan vB« gK»arbgaga, gK»arbdan vB« sharqqa oK»tgan-ketgan har bir sahroyi koK»chmanchi bu qal'ayu muzofotni qon qaqshatavergan. Axir biz hech qachon oK»tganning vB« oK»rogK»ini, ketganning vB« ketmonini olib, biron-bir kelgindining arpasini xom oK»rganmizmi, oK»zingiz insof bilan xudoligingizni ayting, taqsir?! Aksincha, bizning niyatimiz eng xolis va begK»araz niyatdur: gK»aznaviyarlarni, somoniylarni, qoraxoniylarni vB« butun turkiy ulus shu oK»zakka vB« bizning atrofimizga birlashib, QangK» davlati va yo Turk hoqonligidan qolishmaydigan yagona markazlashgan davlat qurmoqchi boK»lsalar, mayli, bosh ustiga, biz oK»sha davlatni ham bajonidil boshqarishga tayyormiz. Basharti buni istamasalar, marhamat, bilganlarini qilsinar, faqat bizni tinch qoK»ysinar. Biz oK»zimizga vB« xon, oK»zimizga vB« bekmiz. Afandi taklif qilganidek, xohlasinar vB« u tomonini, xohlasinar vB« bu tomonini olaversinar! SHu ish shu-unchalik qiyinmi, oK»zingiz ayting, taqsiri olam?! Bu gaplarni anovi koK»chmanchi BugK»roxonga qay tilda qanday tushuntirish mumkin?!

Abu Nasr Muhammadning tuppa-tuzuk yumshagan koK»ngli bir zumda toshdek qotdi. B«O-o, nodon, nodo-on! vB« deb oK»yladi oK»zicha. vB« Sen bu qal'ani butun turkiy ulusninggina emas, bu yorugK» olamning ham tub-kindigi deb oK»ylaysan, chogK»i?! U holda... Afrosiyobning Samarqandini, buxorudotlarning Buxorosini, Tohirning Qashqasini, Buddaning Surxonini, Zardusht boboning Xorazmini... bu jahon ayvonida sen aytgan toK»rt qutbga necha bor ot oK»ynatib oK»tgan qadimiy koK»chmanchi eranlarimizning Shumerini... nima qilamiz?! TagK»in kunpayakun qilamizmi? Topsak qilamiz-da! Bu jahon ayvoni tugul, bu ulusning oK»z sening koK»lmak hovuzga oK»xshash tasavvuringga sigK»maydigan darajada keng-ku, axir, nodon! Bas shunday

This is not registered version of TotalDocConverter

ekan, bo'lgan qonunlar, qonunlar, qonunlar bilan qarasang-chi, agar Aflotuni zamon boK»lsang, agar hokimdan Aflotun chiqsa! Har kim oK»z koK»mochiga kul tortib, oK»z jigargoK»shalarini yomonotliq qilavergani bilan chinakam oK»zbek boK»ladi-qoladimi? Ne bir oqillar oK»tgan bu qodir-u bahodir shahri azimning taqdiri seningdek yuragi tor bir gumrohga qoldimi hali?!B» KoK»nglidan kechayotgan bunday oK»ylarni paygK»ambar yoshida ham tavbasiga tayanmagan manovi tengdoshi vB» qavmdoshiga qay tilda, qay yoK»sinda aytsa boK»ladi? Haq yoK»lidan ozgan bu gumrohga qanday tushuntirsa boK»ladiki!.. Kutilmaganda eshik ochilib, darozgina bir mulozim ikki buklangudek alfozda tavB»TMzim bajo keltirdi: vB» Bir qoshiq qonimdan kechgaylar, bek janoblari! oK»tror darvozasidan hozirgina kelgan chopar amringizga muntazir?.. vB» Ne mujda bor?! vB» Hokim oK»rnidan saphchib turib, qaddini rosladi. vB» BugK»roxondan maktub keltirdim deydi, janobi oliylari. vB» Ayt, kirsin!..

Hokim chopar keltirgan maktubni apil-tapil ochib, shosha-pisha koK»z yugurtirdi-da, Abu Nasr Muhammadga tikildi: vB» BuyogK»i qiziq boK»ldi-ku, taqsir! Men oK»qiy, siz tinglang: B«Menkim qoraxoniylar saltanatining hoqoni BugK»roxon janobi hokimga buyuraman: muallimi soniy Abu Nasr Muhammad ibn Muhammad ibn Tarhon ibn oK»zlugK» al Forobiy at Turkiy huzurimga joK»natilsin, yoK»qsa qal'aning kuli koK»kka sovirilur!B» Nima qilamiz endi, taqsir?! Abu Nasr Muhammad oK»rnidan yengil qoK»zgK»olar ekan, miyigK»ida kuldi:

vB» Nima qilar eding, xudoga shukur qilasiz-da, doK»sti aziz! Xudoning mushkulingizni osonlashtirgani shu-ku, axir! Qadimiy qal'angizga toK»langan tovon kaminadek gK»arib bir musofir boK»lsa, nima, yomonmi? Oddiygina mis chaqani tilla bahosida oK»tkazganingizdan suyunmaysizmi, birodari aziz?.. Hokim uning kinoyasini mutlaqo tushunmay va yo oK»zini tushunmaganga olib, mavqei va yoshiga yarashiqsiz tarzda yalvizlandi: vB» Siz nima desangiz shuku-ya, taqsir, faqat janoblarini tuzukroq mehmon qilib ulgurolmay armonda qoldim-da! Ertangi toK»yimning eng aziz mehmoni oK»zingiz boK»lar edingiz, koK»rmaysizmi, kutilmagan talabgor chiqib!.. Boshqa safar bemalol vB» yotadigan boK»lib keling, xoK»pmi, bamaylixotir bir suhbatingizni olaylik!..

Koshki bu gaplarni quloqlari eshitmasa: kar-batang boK»lsa! Koshki bu koK»zlar koK»r boK»lsa-da, koK»rmasang ham, kuymasang ham! Haligina B«Butun turkiy ulusning oK»zagi oK»zimman!B» deya davB»TMvo qilayotgan manovi gumroh bandangni shu qadar mayda, fevB»TMli tor qilib yaratasanmi, Xudovandi Karim?! TagK»in shu fevB»TMli bilan butun turkiy ulusga bosh-qosh boK»larmish bu nodon!.. Anchaga choK»zilgan qoK»qonmanziratlar-u soxta takalluflar-u astoydil oK»tinchlar-u uzrxohliklar nihoyasida, nihoyat, Abu Nasr Muhammad oK»zini tagK»in qadimiy SHosh qal'asining koK»chalarida, lekin bu gal piyoda va yo soyabonli maxofada emas, bahaybat nortuyaning qoK»sh oK»rkachi ustiga bejirim qilib tuzalغان moK»jajzgina koK»shkning ichida koK»rdi. OK»rdadan chiqib, Xadradan oK»tib, SagK»bon, toK»gK»rirogK»i, Saqmonchilar koK»chasi boK»ylab ketar ekan, tagK»in aqli shoshdi. B«Ey sorbon, ohistaron, oromijon meravadB». Qani oK»sha oromijon?! Qayga shoshmoqdasan, ey nortuya? Qayga shoshmoqdasan, ey qadimiy SHosh? B«Qayga shoshmoqdasan, dogK»uli zamon?!B» Saqmonning toshidek tagK»in qayga otmoqdasan, Parvardigori Olam?! Bu qoraxoniylar saltanatining hoqoni BugK»roxon deganlari... quturgan Qoranor emasmi mabodo?!

OK»tror darvozasidan tashqaridagi sayhonlikda tikilgan bexisob oK»tovlar-u chodirlar oralab borib, shohona oppoq chodir oldida tiz choK»kkan tuya hamisha, hattoki uyqusida ham sergak-qushuyqu Abu Nasr Muhammadni yana-da sergak torttirdi. Ichkariga kirib, chodir toK»ridagi taxt ustida savlat toK»kib oK»tirgan, darhaqiqat, tuyadek bahaybat BugK»roxonga taomildagi tavB»TMzimni bajo keltirgach, uning koK»zlariga dadil va sinovchan tikildi: qani bu B«Iskandari soniyB» ne karomat koK»rsatar ekan?..

vB» Men Iskandari soniy emasman! Muhammad alayhissalom ham emasman! oK»z otim oK»zim bilan vB» BugK»roxonman! Faqat meni tuyadek burnimdan ip oK»tkazib, koK»ngli tusagan tomonga tortqilayman deganlar ovora boK»ladilar! Sen ham behudaga ovora boK»lma! Agar rostdan ham allomai zamon Abu Nasr Muhammad ibn Muhammad ibn Tarxon ibn oK»zlugK» al Forobiy at Turkiy boK»lsang, xudoni oK»rtaga qoK»yib haq soK»zingni ayt-chi, B«Al qasosul minalhaqB» deganlari toK»gK»rimi?! Agar toK»gK»ri boK»lsa, Qutaybadek yovuz bosqinchilar dini islom bayrogK»ini dastak qilib, bu ulusni qon qaqshatib, shoK»riga shoK»rva toK»kkanlari uchun oK»sha bosqinchilardan ertadir-kechdir qasos olishga haqlimizmi-yoK»qmi?! Faqat eshakning qulogK»iga tambur chertaman va yo tuyaning boK»yniga qoK»ngK»iroq osaman deb xomtama boK»lma! Gapning toK»q etarini ayt!..

Bu chapanilarcha toK»poriroq, lekin dil qavB»TMridan chiqayotgan sidqidil gaplarning magK»zini oK»zicha chaqib, Abu Nasr Muhammadning oltmish uch yillik, boringki, necha ming yillik dashtaki qoni gupurib ketgandek boK»ldi. KoK»pdan buyon tosh qotgan diydasi dafvB»TMatan yumshab, koK»zlarida yosh halqalandi. Ich-ichidan bir nido uygK»onib, boK»gK»ziga toshdek tiqildi: B«Hoh-h-qo-o-nim!B» Hissiyotlarni bazoK»r jilovlab, ogK»ir-vazmin ovozda tilga kirdi:

vB» Hoqonim!.. Yuz karra, ming karra haqlisiz, hoqonim! Faqat bu bandai ojizning bir andishasi borkim, jahlu jaholat bilan bogK»langan tugunlarni jagK»lu jaholat bilan emas, xuddi sizdek jiddu jahd bilan, lekin minbavB»TMd qilich, hatto qalam va yo til emas, aql bilan yechilgay! Aql ojiz qolgan joydagina bandai ojizning tili oK»ynoqlab, ilki qalam va yo qilich dastini tutgay. Til bilan qalamni adolat xizmatiga qoK»yishning izmi-ku, bandasida, lekin qilich adolat quroli boK»lmagay, agarchi u adolat qilichi boK»lsa ham! Zotan, adolat manzili oK»lim ermas, tiriklik qoK»shigK»ini aytmog, yer yuzida adl turmoq, oK»zingning joK»mard eranligingni barchaning koK»ziga koK»rsatmoqdir. Eranlar qidirgan adolat manzili aqldur!..

BugK»roxon shahd bilan oK»rnidan turib, zarboft toK»ning etagini asabiy silkidi:

vB» U holda menga aql ber, allomai zamon!

[davomi bor...]